

Sociálně prostorová diferenciacie v České republice: implikace pro veřejnou (regionální) politiku¹

Marie MACEŠKOVÁ – Martin OUŘEDNÍČEK – Jana TEMELOVÁ*

Socio-spatial Differentiation in the Czech Republic: Implications for Public (Regional) Policy

Abstract

The paper draws attention to the new socio-spatial differentiation emerging in the Czech Republic and discusses its relation to certain aspects of people's quality of life in cities, towns and villages. At the same time the paper points out the significance of empirical research focused on territorial disparities at microregional level and it proposes feasible approaches to measure and to evaluate microscale socio-spatial differentiation. Finally, the objective is to emphasize the necessity to reflect research results in political practice – in introducing explicit regional dimension into public policies and development strategies of cities and municipalities.

Keywords: *socio-spatial differentiation; regional policy; quality of life; Czech Republic*

JEL Classification: O18, E61, G18

Úvod

Změny politických, ekonomických a sociálních podmínek vedly v České republice, stejně jako v dalších postsocialistických zemích, k rychlému prosazení nových jevů a procesů, které dynamicky mění sociální diferenciaci a stratifikaci obyvatelstva. Tyto změny se uplatňují s různou intenzitou ve všech sférách života

---

* Marie MACEŠKOVÁ – Martin OUŘEDNÍČEK – Jana TEMELOVÁ, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Urbánní a regionální laboratoř, Albertov 6, 128 43 Praha 2, Česká republika; email: marie.maceskova@gmail.com; slamak@natur.cuni.cz; janatem@natur.cuni.cz.

¹ Článek vznikl za podpory projektu *Sociálně prostorová diferenciacie obyvatelstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky 2D06012*, Národní program výzkumu II, financovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

společnosti. Po období socialistické nivelizace se ve sféře mezd, bydlení a obecněji ve způsobu života začínají projevovat rostoucí rozdíly v sociálním a ekonomickém postavení různých skupin obyvatelstva. Daleko pestřejší a polarizovanější sociální stratifikace se nutně projevuje také v různorodější ekonomické i sociálně prostorové organizaci společnosti (Novák a kol., 2007). Proměňující se vnitřní podmínky a vliv vnějších struktur Evropské unie byly důvodem pro nové formy intervencí veřejného sektoru, z pohledu územního reprezentované zejména regionální politikou a politikou ekonomické a sociální soudržnosti Evropské unie. Koncepce těchto politik a volba geografické úrovně pro vymezení „způsobitelných“ regionů vycházela jednak ze zkušeností západoevropských států a praktik EU, jednak také z tradice naší administrativní správy. Základními stavebními jednotkami pro definování české regionální politiky se staly okresy a kraje (tj. úroveň regionů NUTS IV, resp. NUTS III) (MMR ČR, 2000) a dále regiony soudržnosti (úroveň NUTS II) (MMR ČR, 2006). Primárně pro potřeby a zájem veřejné správy byla proto doposud věnována pozornost diferenciacním procesům na těchto řádovostních úrovních.

Též v akademickém prostředí se výzkum soustředil na sledování vznikajících regionálních rozdílů na vyšších geografických úrovních, zejména na rozdíly v dosažené socioekonomické úrovni a v dynamice změn socioekonomického růstu (např. Blažek, 1996; Blažek a Csank, 2007; Hampl a kol., 1996; Hampl, 2007). Obdobně se pozornost v sociogeografickém či sociologickém výzkumu zaměřuje na rozdíly mezi kraji a okresy z hlediska sociálních charakteristik populace, jakými jsou například úroveň vzdělání, ekonomická aktivita a nezaměstnanost, národnostní příslušnost či demografický status (Bartoňová, 1996; Kostelecký, 1994; 2003; Mareš a Rabušic, 1994; Novotný a kol., 2007; Uherek, 2003). Někteří odborníci však poukazují na vznikající (novou) sociálně prostorovou diferenciaci projevující se na řádovostních úrovních nižších – na úrovni obcí, městských čtvrtí, ulic i jednotlivých domů (Musil, 2004; Musil a Müller, 2008; Ouředníček, 2006; Ouředníček a kol., 2009a), která s sebou přináší otázky o vhodnosti nastavení současných regulačních mechanismů (územních) nerovnoměrností (tj. především regionální politiky) ze strany státu, krajů, obcí, ale i Evropské unie. Zatímco stanovení úrovně krajů a regionů soudržnosti pro implementaci regionální politiky v oblasti podpory ekonomického rozvoje, resp. snížení rozdílů v podmínkách pro příznivý hospodářský rozvoj, je pravděpodobně nejsprávnější, volba téže řádovostní úrovně pro implementaci regionální politiky v oblasti sociální koheze je více než diskutabilní. Omezený počet empirických prací a případových studií, které se věnují analýze sociálních charakteristik či rozdílné kvality života na mikroúrovni, potvrzuje, že sociální charakteristiky obyvatelstva se daleko více liší uvnitř makro- či mezo- územních jednotek nežli

mezi těmito jednotkami navzájem (Novotný a Nosek, 2007; Ouředníček a kol., 2009b).

Za nejvýznamnější geografické faktory regionální diferenciaci jsou považovány zejména sídelní hierarchie, makropolitická atraktivita a zděděná ekonomická specializace (HAMPL, 2007). Tyto faktory jsou důležité především pro diferenciaci na úrovni krajů nebo okresů České republiky a pro postižení ekonomických procesů, které jsou uzavřeny (vnitřně integrovány) zejména v pracovních mikroregionech. V těchto územích můžeme předpokládat relativně homogenní podmínky v přístupu k práci. Dojížďková (nebo docházková) vzdálenost k dalším funkcím, které jsou součástí denní mobility obyvatelstva a významně ovlivňují kvalitu života (školy, školky, potraviny, drobné služby, lékaři), by měla být kratší a regiony kolem těchto funkčních středisek by měly odpovídat omezené mobilitě některých skupin obyvatelstva (např. staří lidé, teenageři, matky s dětmi).

Přestože problémy spojené se sociální fragmentací, marginalizací či sociálně prostorovou exkluzí jsou vnímány jako hrozby pro soudržnost Evropské unie (Amin a Tomaney, 1995, s. 10 – 47; European Commission, 2004; 2005), chybí odborná diskuse, jež by kompetentním politickým činitelům pomohla objasnit závažnost vzniku sociálních nerovností na lokální úrovni. Potenciální důsledky sociálně prostorové diferenciaci tak volají po inovativním způsobu koncipování nejen společné evropské kohezní politiky, ale také tradičních politik státu, jako je politika sociální, politika zaměstnanosti a politika dopravní obslužnosti. Protože detailní empirická i kvalitativní analýza komplexního charakteru tohoto nového fenoménu stále chybí, cílem následujícího textu je upozornit na potřebu studia sociální diferenciaci na mikroúrovni, nastínit možné přístupy k analýze sociálně prostorové diferenciaci a objasnit důležitost tohoto tématu vzhledem k jeho relevanci pro politickou praxi. Příspěvek záměrně nenabízí kvantitativní dokumentaci problému, neboť se jedná o přehledový článek a odkazujeme v tomto směru na *Atlas sociálně prostorové diferenciaci České republiky* s analytickým hodnocením 13 tematických oblastí v podrobnosti obcí (Ouředníček a kol., 2009b).

1. Co je to sociálně prostorová diferenciaci?

Sociálně prostorová diferenciaci označuje v našem pojetí nerovnoměrné rozložení různých skupin obyvatel v území, například skupin věkových, kulturních, socioekonomických či etnických (obr. 1). Diferenciaci je chápána jako stav, který je výsledkem působení diferenciacních procesů na různých měřítkových úrovních. Pozornost je primárně věnována sociálně prostorové diferenciaci, která se

stává zdrojem nerovností a problémů ve společnosti. Rozdílné životní podmínky v různých typech prostředí, resp. území (např. vybavenost službami, ekonomické příležitosti, fyzické a sociální prostředí) ovlivňují kvalitu života obyvatel a mohou vést ke znevýhodnění některých skupin populace v určitých lokalitách. V krajních případech sociálně prostorová diferenciací přechází k sociálně prostorové exkluzi, marginalizaci a izolaci. Na prostorovou dimenzi sociálního vyloučení upozorňují Mareš a Sirovátka (2008), kteří považují vznik územní sociální exkluze za výsledek koncentrace jak vylučovaných osob a skupin v určitém území, tak rizikových charakteristik prostředí. Nebezpečí exkluze zvyšuje například kriminalita, vysoká nezaměstnanost, nekvalitní bydlení, chybějící infrastruktura, špatná dopravní dostupnost apod.

Obrázek 1

Vymezení sociálně prostorové diferenciací

Analyticko- -deskriptivní	Společnost		Území	
	Sociální diferenciací		Územní (prostorová) diferenciací	
	vertikální	horizontální	hierarchická	horizontální
	Sociálně prostorová diferenciací			
	např. rezidenční diferenciací			
NORMATIVNÍ	Sociálně prostorová nerovnost			
	např. segregace, exkluze marginalizace izolace			

Pramen: Temelová a kol. (2007a).

V nejhrubších rysech vycházejí nové prostorové vzorce sociální diferenciací ze vzájemného působení sociálně ekonomického statusu obyvatelstva, rezidenčních preferencí a doznívající setrvačnosti starých prostorových vzorců. Jako nejvýstižnější příklad tohoto napětí lze uvést změny v přístupu k bydlení, které do značné míry odrážejí sociální a ekonomické postavení obyvatel (Heřmanová a Kostecký, 2000; Lux a kol., 2003). Na druhou stranu je právě u nemovitostí charakteristickým znakem určitá setrvačnost, která způsobuje, že charakter bydlení (lokalizace, cena, kvalita) vždy neodpovídá aktuálnímu sociálně ekonomickému statusu rezidentů. Přesto je zřejmé, že s postupem času (i díky deregulaci cen bydlení) dochází ke stále větší shodě mezi kvalitou bydlení a příjmy rezidentů. To však může vést při uplatňování pouze tržních principů k některým nežádoucím důsledkům pro vybrané regiony, obce nebo oblasti uvnitř měst (Ouředníček,

2007a; Temelová a Novák, 2007a). Vysoká míra sociálně prostorové diferenciace, de facto prostorová nerovnost, tak může znamenat vážné ohrožení sociální i ekonomické koheze, tedy protežovaných cílů Evropské regionální politiky. I když lze v zásadě souhlasit s názorem, že jistá míra sociálně ekonomické diferenciace je nutná pro fungování ekonomiky jako celku (Blažek a Uhlíř, 2002), je zřejmé, že překročení únosného stupně marginalizace regionů nebo sociální vyloučení některých skupin obyvatelstva může znamenat vážné překážky ekonomického růstu, a to nejen pro postižené regiony, ale i pro stát jako celek. Naakumulované sociální potíže mohou přerůst v závažný celospolečenský problém, jehož řešení si vyžádá velké úsilí a finanční prostředky. Úkolem společnosti je tak vedle zajištění ekonomické prosperity dohlédnout i na zmírnění sociálních nerovností a zabránit těmto negativním jevům (např. Musil, 2006), avšak ne na úkor aktivizačních a motivačních mechanismů rozvoje. Důležitý úkol, a v současnosti proto i určité specifikum našeho výzkumu, představuje důraz na hodnocení geografické (prostorové) diferenciace na mikroúrovni sledování (Ouredníček a kol., 2009b), která umožňuje postihnout aspekty každodenního života obyvatelstva v závislosti na měnících se lokálních podmínkách a kvalitě života ve městech a obcích České republiky.

2. Současný výzkum sociálně prostorové diferenciace v České republice

Součástí proměn, kterými procházela Česká republika v průběhu transformačního období, je i změna sociální stratifikace a územní diferenciace společnosti. Výzkum založený na hodnocení názorů odborníků pomocí metody Delphi ukázal, že mezi procesy, které nejintenzivněji přispívají k současným změnám sociálně prostorové diferenciace, patří globalizace a nerovnoměrný ekonomický rozvoj, ekonomická restrukturalizace, sociální stratifikace a přesuny obyvatel uvnitř měst, diferenciace příjmů a nezaměstnanost (Novák a kol., 2007). Jaký je však v Česku prostorový vzorec sociální diferenciace, který tyto procesy vytvářejí? Na tuto otázku dosavadní výzkum nepodává uspokojivou odpověď. Sociální i ekonomické nerovnosti a rozdílné tempo vývoje jednotlivých území mají vliv na odlišnou lokální kvalitu života obyvatel. Ačkoli existuje řada výzkumných prací, které hodnotí promítající se diferenciací lidí podle ekonomických, sociálních, etnických i demografických znaků do území, tj. hodnotí prostorovou diferenciaci obyvatelstva na území Česka, jejich společným znakem je malý územní detail sledování.

Mezi ekonomické charakteristiky, které je důležité v souvislosti se studiem sociálně prostorové diferenciace sledovat, patří nezaměstnanost, hospodářská

vyspělost, dynamika ekonomického rozvoje a příjmy obyvatel. Ojedinelý přístup ke studiu regionální diferenciaci v transformačním období v Česku reprezentují práce Hampla a kol. (1996; 2001). Uvedené studie i další práce zabývající se regionální diferenciací v České republice se však zaměřují především na krajskou a okresní úroveň sledování a v ohnisku jejich zájmu je především diferenciaci ekonomická, příp. socioekonomická (Blažek a Csank, 2007; Kostecký, 2003; Možný, 2002; Sirovátka, 2002; Švejnar a kol., 1997; Tomeš, 1996). Regionální analýzu sociálních problémů provedl například Kostecký (1994), který definoval dvě skupiny sociálních problémů, a to (i) problémy jedince a skupin (např. kriminalita, alkoholismus, zdravotní stav, nezaměstnanost, chudoba, rozvodovost) a (ii) problémy definované na úrovni regionů (např. věková a vzdělanostní struktura, migrační nestabilita, etnická diverzita, bytová situace). Systematický výzkum (socio)ekonomické diferenciaci na řádovostně nižších úrovních, tj. na úrovni mikroregionální a lokální, tedy diferenciaci mezi městy a obcemi a uvnitř měst, však v českých podmínkách chybí.

Právě u procesů, které vedou k výrazné územní koncentraci sociálních problémů, spatřují odborníci nejvyšší míru společenské závažnosti, a zároveň potřebu ovlivňovat jejich negativní důsledky (Novák a kol., 2007). Mezi tyto procesy se vedle růstu nezaměstnanosti ve strukturálně postižených a periferních regionech řadí také sociální marginalizace Romů (Temelová a Novák, 2007a). Problematika sociálního vyloučení a segregace dobře ilustruje nezbytnost analýzy prostorové diferenciaci obyvatelstva na mikroúrovni obcí a lokalit. Ačkoli právě v této oblasti se analýzy dostaly na nejnižší geografickou úroveň sledování a řada studií pracuje s velkým územním detailem, převážná většina z nich nepokrývá území celé republiky, ale pouze některé oblasti či lokality, ve kterých byly provedeny hloubkové případové studie. Výjimku představuje rozsáhlý výzkum sociálně vyloučených romských lokalit (Gabal Analysis and Consulting, 2006), vycházející z terénního mapování a výzkumu od stolu na území celého Česka. Statistickou analýzu sociálně prostorové diferenciaci v České republice (vzdělanostní a věková struktura, nezaměstnanost, sociální dávky, národností složení) na úrovni základních sídelních jednotek a obcí pak provedl Ouředníček a Novák (2007) v rámci projektu Segregace v České republice.

Ani hodnocení na úrovni obcí však není dostatečně podrobné pro posouzení diferenciaci obyvatelstva a prostředí uvnitř měst a venkovského prostoru. Uvnitř městského prostoru však existuje mnohem větší sociálně prostorová diferenciaci než v rámci jednotlivých venkovských sídel České republiky. V této souvislosti je nutné podotknout, že ani analýza za nejmenší používané statistické jednotky (základní sídelní jednotky) neumožňuje plně zachytit charakter sociální polarizace na úrovni čtvrtí, sousedství nebo jednotlivých domů (Ilík a Ouředníček, 2007;

Ouředníček a Novák, 2007; Temelová a kol., 2007b). Velkou nerovnoměrnost, která existuje v rozmístění obyvatelstva podle sociálních charakteristik na nižších úrovních, prokazují studie zaměřené na hodnocení sociálně prostorové struktury uvnitř měst, například v souvislosti s hodnocením dopadů suburbaniizačních a revitalizačních procesů na rozmístění různých sociálních skupin v našich největších městech, zejména v Praze (Ouředníček, 2006; Ouředníček, 2007b; Puldová a Ouředníček, 2006; Šnejdová, 2006; Temelová a Novák, 2007b).

Studie hodnotící sociálně prostorovou diferenciaci obyvatelstva podle jiných než socioekonomických charakteristik jsou na úrovni celé republiky výjimečné. Hlavním důvodem je náročnost sběru spolehlivých dat (např. etnické složení, zahraniční migrace) a obtížná kvantifikovatelnost některých jevů (např. životní styl). Přestože existují práce zaměřené na rozmístění cizinců v okresech Česka (např. Drbohlav, 1996; 2001; Novotný a kol., 2007) a ve vybraných městech (např. Uherek, 2003), mapování koncentrací cizinců a národnostních skupin na nižších úrovních je vzhledem ke špatné statistické podchytitelnosti založeno zejména na případových studiích vybraných území a etnik (např. Drbohlav a kol., 2007).

Spíše než demografické ukazatele jsou pro posouzení sociálně prostorové diferenciace důležité fáze životního cyklu obyvatelstva, kterými se však ve vztahu k prostoru a rezidenčnímu prostředí zabývá jen omezené množství studií (např. Novák, 2004). Specifické skupiny obyvatel mohou být vystaveny nerovným šancím v důsledku své omezené mobility. Omezení mohou vznikat sníženou fyzickou pohyblivostí, dostupností veřejné dopravy nebo bariérami každodenního života (např. časový rozvrh jednotlivců, otevírací doba obchodů, služeb, úřadů a dalších zařízení). Specifická geografická poloha konkrétních lokalit pak navíc může některé z těchto skutečností mnohonásobně umocnit. Mezi skupiny ohrožené nižší mobilitou lze řadit například seniory v periferních oblastech, mládež v suburbii s nedostatečnou občanskou vybaveností, ale také již diskutované sociálně slabé obyvatelstvo žijící v prostorově izolovaných lokalitách. Právě rozmístění těchto demografických a sociálních skupin ve vztahu k dostupnosti práce, vzdělávacích institucí a veřejných i soukromých služeb je jedním z faktorů, které vytvářejí regionální rozdíly v kvalitě života obyvatel České republiky.

3. Lokální podmínky jako jedna z příčin sociálně prostorové diferenciace

Kvalita života zahrnuje jak psychologický rozměr daný subjektivním vnímáním lidí (pocit sociální, fyzické a duševní pohody či pocit životního uspokojení), tak objektivní dimenzi, kterou určuje fyzické zdraví, sociální a ekonomické postavení, ale také environmentální podmínky, tedy přírodní, společenské a ekonomické vlastnosti prostředí. Ačkoli se subjektivní i objektivní hodnocení kvality života vzájemně ovlivňuje a obě složky lze považovat za rovnocenně důležité, pro výzkum sociálně prostorové diferenciace je zajímavý především prostorový pohled na kvalitu života, tedy na diferencované podmínky kvality prostředí.

Kvalita prostředí představuje jeden z důležitých faktorů, který podmiňuje rozdíly v kvalitě života obyvatel různých regionů a obcí. Za stěžejní vlastnosti území ovlivňující kvalitu života lze považovat hodnotu přírodního prostředí, které představuje soubor do velké míry stabilních a neměnných faktorů, dále vybavenost dopravní, technickou a sociální infrastrukturou, dostupnost základních služeb a pracovních příležitostí. Významnou úlohu sehrává také geografická poloha a dopravní dostupnost konkrétního území. Na kvalitu prostředí a dynamiku jeho proměn má zároveň rostoucí vliv sociální a lidský kapitál, tedy charakteristiky lidí a lokální společnosti (vzdělání, životní hodnoty, identita, soudržnost, participace, sociální kontrola, bezpečnost apod.). Důležitou roli hraje též kvalita rezidenčního prostředí vyjádřená například cenou, strukturou a dostupností bydlení. Významným faktorem kvality prostředí jsou bezesporu také environmentální podmínky měřené stupněm znečištění prostředí, úrovní hluku, kontaminace apod. Kvalita prostředí je do značné míry také ovlivněna institucionálními bariérami, například administrativními hranicemi obcí nebo jiných (územních) celků. Na kvalitu prostředí a tedy zprostředkovaně také na kvalitu života obyvatel působí i další institucionální faktory, mezi něž patří vymezení některých území jako způsobilých k čerpání dotací anebo grantů (např. LFA - Less Favoured Areas) či systém financování územní správy (Blažek, 2002). Posledně zmíněný faktor pak zásadním způsobem ovlivňuje objem disponibilních finančních prostředků obcí na zajištění místní vybavenosti a služeb pro občany. Kvalitu prostředí z prostorového hlediska tak chápeme jako soubor charakteristik fyzického, environmentálního, socioekonomického a institucionálního prostředí daného území.

V diskusi o vlivu charakteristik prostředí a jeho vybavenosti na kvalitu života obyvatel je třeba zmínit koncept tzv. prostorových neshod (z angl. *spatial mismatch*), které nejčastěji vznikají mezi místem bydliště a oblastmi, ve kterých se nacházejí pracovní příležitosti a služby. Nesoulad v lokalizaci rezidenční, pracovní a obslužné funkce klade zvýšené nároky na dopravu a může vést k sociálnímu a prostorovému znevýhodnění některých skupin obyvatel. Prostorové neshody v nabídce a dostupnosti práce, vzdělání a základních služeb existují na různých měřítkových úrovních, jak v rámci ucelených mikroregionů, tak i v lo-

kalitách uvnitř metropolitních oblastí. Musil (2004; 2006) upozorňuje na stěžejní nedostatky ve vybavenosti obcí a mikroregionů pracovní a obslužnou funkcí. „Exkluze způsobená geografickou mikropolohou se týká velmi konkrétních stránek života lidí, které běžná statistika obvykle nezachytí. Jde o situace, kdy kvůli poloze místa, kde lidé žijí, jsou tito jedinci nebo domácnosti vylučovány zejména (i) ve sféře zaměstnání pro ztíženou dostupnost pracovních příležitostí, (ii) ve sféře vzdělávání, což se týká dostupnosti škol základních, středních i vysokých, (iii) ve sféře zdravotních a sociálních služeb či (iv) ve sféře dostupnosti k obchodům a placeným službám.“ (Musil, 2004, s. 13) Musil dále poukazuje na zanikání prvků, které zvyšovaly sociální inkluzi a udržovaly, resp. podporovaly sociální soudržnost. Příkladem je omezování veřejné dopravy, služeb pošty, trvalých i mobilních prodejen, redukce hustoty sítě zdravotnických zařízení, mizení venkovských hospod, zanikání sportovních klubů apod.

Příkladem skupiny ohrožené špatnou vybaveností obce obslužnou funkcí, a tedy skupinou, jež hrozí sociálně prostorové vyloučení, jsou senioři s omezenou mobilitou žijící v místech s nedostatečnou nabídkou služeb denní potřeby a lékařské a sociální péče. Tato situace je dlouhodobě pozorovatelná ve venkovských periferních regionech (Ouředničková a kol., 2009b), nově pak může vznikat v centrálních oblastech některých velkých měst v důsledku komercializace a gentrifikace (mizení služeb denní potřeby, změny cenové i sortimentové skladby obchodů a služeb). Problémem se nutně nemusejí stávat oblasti s největší koncentrací seniorů, ale spíše staří lidé chycení v pasti periferie, případně centrální městské polohy. Ačkoliv v médiích, ani v odborné literatuře není problematika koncentrace a izolace starých lidí od některých denních potřeb dostatečně sledována, je zřejmé, že s demografickým stárnutím české populace se problémy seniorů budou dostávat mezi přední témata veřejné i odborné diskuse. Rostoucí vzdálenost mezi bydlištěm a ostatními městskými funkcemi způsobená suburbanizačním procesem staví do skupiny osob závislých na pomoci ostatních členů rodiny nebo na veřejné dopravě například také teenagery. Za problematiku lze považovat především napětí mezi životním stylem a preferencemi teenagerů a jejich omezenou možností pohybu zejména v některých periferních nebo těžko dostupných lokalitách. Specifickým příkladem, který je však u nás zřejmě přeceňován, je prostorová exkluze žen v domácnosti a na mateřské dovolené v suburbánních sídlech.

4. Mikroregionální studie: metodika a interpretace

Z hlediska jednotlivých disciplín zabývajících se sociálně prostorovou diferenciací na území České republiky je možné konstatovat významné mezery

v současném geografickém i sociologickém výzkumu. Na tyto skutečnosti upozornil například Jiří Musil (2004), který zdůraznil potřebu analyzovat územní diferenciaci v kvalitě života nejlépe na úrovni obcí. Podle jeho názoru jsou analýzy regionálních disparit na úrovni krajů nebo okresů nedostatečné především kvůli malému detailu sledování. Určitý posun ve sledování sociálně prostorové diferenciaci znamenají studie publikované v poslední době za tzv. generelové jednotky (Musil a Müller, 2008) nebo za obvody obcí s pověřeným obecním úřadem (Jančák a kol., 2008).

Jedním z důvodů malého počtu studií věnovaných sociálně prostorové diferenciaci na mikroúrovni je metodická a interpretační obtížnost takového sledování. V prvé řadě je třeba zmínit náročnost zpracování dat za obce, případně menší územní jednotky. Velmi obtížné je například vývojové srovnání ztěžované proměnlivostí administrativních hranic obcí. V porovnání s relativně stabilními (nebo lehce upravitelnými) hranicemi krajů a okresů je práce s územně srovnatelnými daty na úrovni obcí či nižších jednotek výrazně náročnější.

Vedle zpracování dat má svá úskalí také interpretace výsledků získaných analýzou velkého množství územních jednotek. Zatímco vnímání krajů nebo okresů je provázeno relativně rozsáhlými znalostmi o přírodních, sociálních, kulturních nebo ekonomických podmínkách těchto území, jež mohou sloužit jako vysvětlující faktory při sledování sociálně prostorové struktury, na úrovni obcí má výzkumník takovou podrobnou znalost pouze o velmi omezeném území – lokalitě, městu, mikroregionu. Pokud chceme vysvětlit sociálně prostorovou diferenciaci v konkrétním území, je bez dobré znalosti lokálních podmínek velmi obtížné, spíše nemožné, intenzitu, strukturu nebo velikost sledovaných jevů správně interpretovat.

Východiskem jsou v zásadě dva postupy. První vede k tradičnímu hodnocení sledovaných jevů pomocí statistických ukazatelů, které slouží jako vysvětlující proměnné. Statistická analýza však má svá omezení, zejména sehrávají-li při objasnění sociálně prostorové diferenciaci významnou roli „měkké“ a institucionální faktory. Druhý přístup vyžaduje práci ve větším týmu, zúžení územního rozsahu sledování či výběr reprezentativních území (obcí, lokalit) zastupujících různé typy prostředí a mikroregionální analýzu provedenou jak „od stolu“ (např. pomocí analýzy územně podrobných statistických dat například za jednotlivé domy či obsahové analýzy), tak zejména pomocí detailního terénního šetření (např. terénní mapování, řízené rozhovory, dotazníková šetření či pozorování) (Ouředníček a kol., 2009a). Za nejlepší cestu lze přitom považovat kombinaci obou postupů, při které jsou zmapovány jevy a ovlivňující faktory plošně na území celého státu a poté následuje práce s několika případovými studii – typy problémových lokalit. Tento přístup ovšem vyžaduje dlouhodobější a po-

drobný výzkum včetně zmíněné práce v terénu. Jako doplňující nástroj lze využít kartografickou generalizaci a kartografickou analýzu s použitím některých analytických nástrojů GIS (Geographic Information Systems).

Určitou možností zjednodušení práce s velkým počtem územních jednotek je jejich seskupování do větších územních celků nebo velikostních kategorií, což ovšem vede buď k opětovnému setření mikroregionálních rozdílů, anebo k nedostatečnému podchycení geografické (mikro)polohy. Toto je velmi důležité zejména s ohledem na rozdílné prostorové uspořádání ekonomických a sociálních charakteristik. Zatímco v některých případech je oprávněné hodnotit studované jevy pouze na makro- nebo mezoúrovni, jiné jevy vykazují výrazně odlišné vzorce prostorového uspořádání. Největší rozdíly v ekonomických podmínkách je možné registrovat mezi pracovními regiony, které většinou odpovídají vymezení okresů. Tato skutečnost je způsobena zejména možností a ochotou dojíždět za prací na krátké vzdálenosti a uzavřeností pracovních vztahů zhruba v hodinové dostupnosti od centra pracovní dojížděky. Dostupnost práce je možné považovat v celém takto vymezeném regionu za relativně stejnoměrnou. Na druhé straně charakteristiky obyvatelstva podle bohatství, vzdělání nebo životního stylu se liší mnohem více uvnitř pracovních regionů. Mezi městem a venkovem v rámci jednoho regionu existují velké rozdíly v rezidenčním prostředí, které do značné míry ukazují na odlišnou strukturu bydličního obyvatelstva. Rozdíly jsou patrné rovněž mezi jednotlivými čtvrtěmi uvnitř měst. Městské (či suburbánní) a venkovské obyvatelstvo se liší ve vzdělanostní a demografické struktuře, v životním stylu i kvalitě života.

Závěr

Reakci na sociálně prostorovou diferenciaci, resp. odlišnou kvalitu prostředí v různých územích představuje kromě rezistence obyvatel a dalších subjektů (tedy setrvání statu quo) také sociální a prostorová mobilita obyvatelstva a institucionální zásahy ze strany státu směřující ke zmírnění vzniklých nerovností. Rekvalifikace, doplnění vzdělání, změna zaměstnání (tj. vertikální a horizontální sociální mobilita) jsou v mnoha případech nahrazovány pohyby prostorovými. To často vede ke stěhování obyvatelstva z hospodářsky slabších a hůře vybavených oblastí do větších center osídlení, nebo ke zvětšování dojížděkového rádia center pracovních.

Možnosti znevýhodněných skupin obyvatelstva jsou však i v případě prostorové mobility rozdílné. Jak upozorňuje Musil (2006), není možné neustále nepříznivou situaci v kvalitě života v periferiích řešit stěhováním lidí do regionů hospodářského rozkvětu. Je tak nezbytné hledat jiná účinná řešení nových forem

sociálně prostorové diferenciaci, jako je marginalizace, segregace a „uvíznutí“ v lokalitě, které lze přitom odhalit pouze zdůrazňovaným mikro-regionální přístupem v prostorové analýze.

Nástroje na zmírnění uvedených jevů jsou však prozatím velmi omezené. Sociální politika je zaměřena „pouze“ na podporu jedinců a prostorový aspekt je většinou zanedbáván.² Možnosti regionální politiky jsou v současnosti z hlediska řešení problémů sociálně prostorové diferenciaci omezené z důvodu nevhodného nastavení řádovostní úrovně pro vymezení cílového území (tj. okres, kraj, regiony soudržnosti). Zárodky sociální diferenciaci přitom vznikají „nepozorovaně“, ukryty před zraky kompetentních politických činitelů na nejnižší prostorové úrovni – na úrovni jednotlivých domů, ulic a městských čtvrtí. Následně, resp. „opožděné“ řešení následků marginalizace či segregace vyžaduje vynaložení značného objemu prostředků a úsilí, neboť viditelně se problém marginalizované či segregované skupiny obyvatel často projeví až ve fázi závažnějšího stavu. Prostorové znevýhodnění některých zejména venkovských obcí a sociálně prostorová diferenciaci jejich obyvatel je rovněž fenoménem, který není politickou reprezentací při koncipování veřejných politik reflektován.

Je proto třeba apelovat nejprve na identifikaci sociálně vyloučených území v rámci celé České republiky a na systematické zhodnocení hrozby vzniku sociálně prostorových problémů na mikroúrovni. Přestože některé instituce a obce se zejména v souvislosti s možnostmi čerpat prostředky ze strukturálních fondů EU staly zadavateli studií zaměřených na identifikaci sociálně slabých lokalit (viz např. Temelová a kol., 2007b), na úrovni celé republiky toto zhodnocení chybí (za počátek této snahy lze považovat práce Gabal Analysis and Consulting, 2006; Ouředníček a kol., 2009b). Teprve poté bude možné reflektovat specifické problémy a potřeby konkrétních (mikro)regionů a lokalit v konkrétních opatřeních veřejných politik. Důležité je zdůraznit, že ačkoliv dojde k identifikaci určitých problémů na mikroregionální úrovni, jejich zásadnější řešení většinou není v možnostech obcí a je nutné vhodná opatření přijmout na úrovni regionální, příp. národní. Typicky jde o zajištění uspokojivé dopravní obslužnosti veřejnou dopravou, kterou jednotlivé menší obce nemají šanci samostatně řešit. Jak by tedy v praxi opatření zaměřená na řešení sociálně prostorové diferenciaci měla vypadat?

Pro národní úroveň je možné navrhnout kombinaci dvou přístupů. Za prvé, je nutné uvažovat o rekonceptualizaci české explicitní regionální politiky, která v důsledku unijní kohezní politiky ztratila na významu a de facto je v současnos-

---

² Výjimku reprezentuje Národní akční plán pro sociální začleňování ČR 2004 – 2006 (MPSV ČR, 2004). Dále například Mareš a Sirovátka (2008) podávají podle jednotlivých dimenzí sociální exkluze přehled o opatřeních sociální politiky na podporu sociální inkluze. Nicméně v jejich pojetí chybí dimenze prostorová.

ti nekoncepční a bezobsažná. Na rozdíl od dosavadní praxe by mělo být podporované území vymezeno alespoň pro určitý typ nástrojů na úrovni obcí (na základě avizované identifikace sociálně vyloučených území), přičemž výsledně by byly oprávněné podporu využívat obce jakýchsi „mikrouzemí“ bez ohledu na krajské či jiné administrativní hranice. Opatření regionální politiky by měla být zaměřena na zmírnění depopulace území, které je důsledkem zejména špatné situace na lokálních trzích práce a špatné dopravní obslužnosti (veřejnou) dopravou. Cílem musí být udržet či přilákat do problémových území lidský kapitál, aktivizovat endogenní potenciál těchto lokalit a zvýšit spolupráci mezi obcemi v rámci mikroregionů. Podporované aktivity by měly zahrnovat pomoc začínajícím drobným podnikatelům v řemeslných a zemědělských oborech (obdobu *start-up* programů v *high-tech* oborech), dotace obcím a jejich svazkům na pořízení mikrobuseů k efektivnímu zajištění svozu lidí do zaměstnání a dětí do školních zařízení, podporu pojízdných prodejen a lékáren včetně dotací na zajištění dojížděky praktického lékaře do obce a podporu rozvoje sociálního prostředí v obcích. Užitečným nástrojem by také byla možnost financovat projektového manažera se vztahem k dané lokalitě, který by obci (skupině obcí) zajišťoval finanční prostředky z dotací a grantů. Nezbytným doplňkem by měla být také opatření v současnosti realizovaných například v rámci *Programu obnovy venkova* (např. obnova a údržba venkovské zástavby a občanské vybavenosti).

Za druhé, je nevyhnutelné na národní úrovni přistoupit k zohlednění územně rozdílných podmínek pro uspokojivou kvalitu života také v rámci sektorových politik (např. v rámci politiky zdravotnictví, politiky dopravní obslužnosti, politiky na podporu podnikání i politiky sociální) a přijmout taková opatření, která pomohou ke stabilizaci obyvatel v oblastech s nepříznivou geografickou polohou (např. územně diferencovaná podpora veřejné dopravy, specifické způsoby zajištění základních služeb, selektivní podpora podnikání pro venkov v tradičních sférách). Je tedy nutné přistoupit k zakomponování zřetelné prostorové dimenze do veřejných intervencí, tj. aplikovat regionalizaci veřejných politik (Blažek a Macešková, 2010), přičemž koordinační roli by měl plnit gestor politiky regionální.

Klíčové je však zdůraznit, že rámcově navrhovaná opatření z centrální úrovně je nutné provázat na aktivity obcí v oblasti podpory lokálního rozvoje a vůbec celkové správy svěřeného území, a to zejména v případě řešení důsledků sociálně prostorové diferenciaci ve větších městech. Současně je však nezbytná provázanost na nástroje krajské „regionální“ politiky, jež by měla nejslabším oblastem v rámci své působnosti věnovat zvláštní pozornost. V neposlední řadě je žádoucí opatření na zmírnění sociálně prostorové diferenciaci navázat i na programy politiky soudržnosti.

Efekt takto vynaložených prostředků nebude zjevně přínosný z hlediska posílení (mezinárodní) konkurenceschopnosti, tedy z pohledu v současnosti módního cíle řady veřejných intervencí, ale užitek bude jednoznačný z pohledu sociální soudržnosti státu.

Literatura

- AMIN, A. – TOMANEY, J. (1995): The Challenge of Cohesion Policy. In: AMIN, A. – TOMANEY, J. (eds.): Behind the Myth of European Union. London: Routledge, s. 10 – 47.
- BARTOŇOVÁ, D. (1996): Regionální diferenciacie sociálně-demografických znaků obyvatelstva. In: HAMPL, M. a kol.: Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, s. 127 – 155.
- BLAŽEK, J. (1996): Meziregionální rozdíly v České republice v transformačním období. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 101, č. 4, s. 265 – 277.
- BLAŽEK, J. (2002): System of Czech Local Government Financing as a Framework for Local Development: 12 Years of Trial and Error Approach. Acta Universitatis Carolinae Geographica, 37, č. 2, s. 157 – 174.
- BLAŽEK, J. – CSANK, P. (2007): Nová fáze regionálního rozvoje v ČR? Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, č. 5, s. 945 – 965.
- BLAŽEK, J. – MACEŠKOVÁ, M. (2010): Regional Analysis of Public Capital Expenditure: To which Regions is Public Capital Expenditure Channelled – to "Rich" or to "Poor" Ones? Regional Studies. [V tisku.]
- BLAŽEK, J. – UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje (nástin, kritika, klasifikace). Praha: Karolinum. 212 s.
- DRBOHLAV, D. (1996): Česká republika a mezinárodní imigrace. In: HAMPL, M. a kol.: Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, s. 199 – 218.
- DRBOHLAV, D. (2001): Mezinárodní migrace v České republice v kontextu evropských integračních procesů. In: HAMPL, M. a kol.: Regionální vývoj: Specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, s. 99 – 128.
- DRBOHLAV a kol. (2007): Případové studie lokalit segregace a separace. [Výzkumná zpráva projektu *Segregace v České republice: stav a vývoj, příčiny a důsledky, prevence a náprava.*] Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- EUROPEAN COMMISSION (2004): A New Partnership for Cohesion. Convergence, Competitiveness, Cooperation. Third Report on Economic and Social Cohesion. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- EUROPEAN COMMISSION (2005): Study on Immigration, Integration and Social Cohesion. Final Report. Citace 21. 11. 2008. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_situation/vc04_171_immigration_report.pdf>.
- GABAL ANALYSIS AND CONSULTING (2006): Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. [Výzkumná zpráva.] Praha: MPSV ČR.
- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: Specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- HAMPL, M. (2007): Regionální diferenciacie současného socioekonomického vývoje v České republice. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, č. 5, s. 889 – 910.

- HEŘMANOVÁ, E. – KOSTELECKÝ, T. (2000): Regionální diferenciace na trhu bydlení a její příčiny. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 36, č. 1, s. 41 – 56.
- ILÍK, J. – OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 112, č. 3, s. 292 – 314.
- JANČÁK, V. – HAVLÍČEK, T. – CHROMÝ, P. – MARADA, M. (2008): Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 113, č. 3, s. 269 – 284.
- KOSTELECKÝ, T. (1994): Regionální diferenciace sociálních problémů v České republice. Pracovní texty. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- KOSTELECKÝ, T. (2003): Regionální změny. In: TUČEK, M. a kol.: *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Edice Studie, Slon, s. 54 – 68.
- LUX, M. – SUNEGA, P. – KOSTELECKÝ, T. – ČERMÁK, D. (2003): Standardy bydlení 2002/03. Finanční dostupnost a postoje občanů. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- MAREŠ, P. – RABUŠIC, L. (1994): Nezaměstnanost v České republice na počátku devadesátých let v regionálním pohledu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 30, č. 4, s. 475 – 498.
- MAREŠ, P. – SIROVÁTKA, T. (2008): Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, č. 2, s. 271 – 294.
- MMR ČR (2000): *Strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.
- MMR ČR (2006): *Strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.
- MOŽNÝ, I. (2002): *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.
- MPSV ČR (2004): *Národní akční plán pro sociální začleňování ČR 2004 – 2006*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.
- MUSIL, J. (2004): Současná pojetí sociální soudržnosti a Česká republika. In: MUSIL, J. a kol.: *Pojetí sociální soudržnosti v současné sociologii a politologii*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, CESES, s. 7 – 16.
- MUSIL, J. (2006): Regionální a místní formy sociálního vyloučení a jak jim čelit – problém vnitřních periferií v České republice. In: SIROVÁTKA, T. (ed.): *Sociální vyloučení a sociální politika*. Brno: Masarykova univerzita a Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, s. 25 – 40.
- MUSIL, J. – MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, č. 2, s. 321 – 348.
- NOVÁK, J. (2004): *Časoprostorová mobilita obyvatel a strukturované prostředí metropolitní oblasti*. [Magisterská práce.] Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- NOVÁK, J. – PULDOVÁ, P. – OUŘEDNÍČEK, M. – TEMELOVÁ, J. (2007): Současné procesy ovlivňující sociálně prostorovou diferenciaci České republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*, 10, č. 5, s. 34 – 39.
- NOVOTNÝ, J. – JANSKÁ, E. – ČERMÁKOVÁ, D. (2007): Rozmístění cizinců v Česku a jeho podmiňující faktory: pokus o kvantitativní analýzu. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 112, č. 2, s. 204 – 220.
- NOVOTNÝ, J. – NOSEK, V. (2007): Regionální dimenze sociálně-ekonomických nerovností v Česku: pojetí, měření, empirie. In: ŠVEC, P. – VANČURA, M. (eds.): *Česká geografie v evropském prostoru*. [Sborník příspěvků z XXI. sjezdu České geografické společnosti.] České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie.
- OUŘEDNÍČEK, M. (ed.) (2006): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2007a): Segregace sociálně slabých. *Obec a finance*, 12, č. 3, s. 28 – 29.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2007b): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. *Geografiska Annaler*, 89B, č. 2, s. 111 – 125.

- OUŘEDNÍČEK, M. – NOVÁK, J. (2007): Kvantitativní analýza stavu a vývoje segregace/separace obyvatelstva. [Výzkumná zpráva projektu *Segregace v České republice: stav a vývoj, příčiny a důsledky, prevence a náprava.*] Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- OUŘEDNÍČEK, M. – TEMELOVÁ, J. – PULDOVÁ, P. – NOVÁK, J. (2009a): Metody geografického výzkumu města. In: FERENČUHOVÁ, S. a kol.: *Město: proměnlivá ne/samozřejmost.* Brno: Mervart, s. 93 – 125.
- OUŘEDNÍČEK, M. – TEMELOVÁ, J. – POSPÍŠILOVÁ, L. (eds.) (2009b): *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky.* [V tisku.]
- PULDOVÁ, P. – OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek suburbanizace. In: OUŘEDNÍČEK, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 128 – 142.
- SIROVÁTKA, T. (2002): Diferencovaná rizika nezaměstnanosti. In: SIROVÁTKA, T. (ed.): *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice.* Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií – Nakladatelství Georgetown, s. 41 – 62.
- ŠNEJDOVÁ, I. (2006): Změny ve vzdělanostní struktuře obyvatelstva Pražského městského regionu. In: OUŘEDNÍČEK, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 114 – 127.
- ŠVEJNAR, J. – TERRELOVÁ, K. – MÜNICH, D. (1997): Nezaměstnanost v České a Slovenské republice. In: ŠVEJNAR, J. a kol.: *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě.* Praha: Academia, s. 236 – 265.
- TEMELOVÁ, J. – NOVÁK, J. (2007a): Rezidenční segregace Romů v ČR. *Obec a finance*, 12, č. 4, s. 32 – 33.
- TEMELOVÁ, J. – NOVÁK, J. (2007b): Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 112, č. 3, s. 315 – 333.
- TEMELOVÁ, J. – OUŘEDNÍČEK, M. – NOVÁK, J. – PULDOVÁ, P. (2007a): Sociálně prostorová diferenciacie a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky: Delphi šetření a diskuse u kulatého stolu. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. [DVD.]
- TEMELOVÁ, J. – OUŘEDNÍČEK, M. – NOVÁK, J. – PULDOVÁ, P. (2007b): Socioekonomická analýza sídliště Kročehlavy v Kladně. [Výzkumná zpráva.] Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.
- TOMEŠ, J. (1996): Specifická nezaměstnanost v České republice v regionálním srovnání. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 101, č. 4, s. 278 – 295.
- UHĚREK, Z. (2003): Cizinecké komunity a městský prostor v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 39, č. 2, s. 193 – 216.